

חמישית סוף סוף הוה ליה חמישיתו' — רש"י כתב שאין אומרים 'גורעים ומוסיפים ודורשים' אלא לסוף מלה או לתחילתה, הלכך אין להוסיף וי"ו לאמצע 'חמישית' ולדרוש 'חמישיות'. ואילו בתוס' רבנו פרץ כתב להוכיח (מבכורות מד:): שגם באמצע תיבה דורשים כן. [והריטב"א תירץ פרש"י, ששם לא למדנו דין מחודש מאותה דרשה אלא פירושא דקרא הוא שלמדנו]. ותירץ, לפי ש'חמישיות' אינה תיבה בשום מקום במקרא.

'ותיפוק ליה דהוה לי הקדש שני... חומש כתחילת הקדש דמי' — מבואר בגמרא שבהקדש שני אין תוספת חומש, אבל על החומש יש חיוב חומש. ובמעשר הדין להפך — אין חומש על חומש כמבואר כאן, אולם יש חומש על חילול שני (כמו שהביא התוס' ממנחות פב.).

ויש להסביר הדברים: תוספת חומש, הן בפדיון הקדש הן במעשר, נאמרה רק בבעלים הפודה ולא באדם אחר, אלא שהבעלות בהקדש לענין תוספת חומש, עיקרה תלוי במקדיש, שהרי המקדיש הוא המוסיף את החומש ולא המתכפר. ובמעשר, הקובע הוא בעל הממון. [וגם לדעת האומר מעשר — ממון גבוה, הרי הוא שלו לענין זכות האכילה, משא"כ בהקדש]. הלכך כשחילל את ההקדש על חפץ אחר, אין הקדושה השניה חלה על השני מצד האדם, אלא קדושת החפץ הראשון היא שנתפשה על השני, לכן אין שם תוספת חומש אם יחללנה. אבל החומש הלא הוא בעצמו הקדשו, ולכן מוסיף עליו חומש. ובפרט לפי מה שנוקטים אנו שאין החומש מעכב, 'ואכנפשיה מוסיף חומש'.

אבל במעשר, כיון העיקר תלוי בבעל המעשר — שהרי אם נתן מעשרו לאחר, ואח"כ פדהו הנותן, אינו מוסיף חומש (כדלעיל מה:). והרי על החומש איננו בעלים, מפני שאינו מעשר שלו אלא מעשר שמים, שציותה תורה שיקדש עוד חומש בקדושת המעשר ויאכלנו בירושלים, הלכך אין מוסיף חומש על חומש. ומאידך, בחילול שני עדיין הוא בעליו — לכן מוסיף חומש (עפ"י אמת ליעקב, ע"ש. וכעין זה באור שמש ערכין ז, ב. וע"ע: קהלות יעקב מד.).

'דלמא לענין חומש קאמרת' — ובחומש של פדיון מדובר ולא בחומש של מעילה. ונקט 'מעילה' משום שבמעילה גם כן יש חומש, והואיל וממעט שלמים ממעילה ממש [שאין לפרש גם בזה חומש — שהרי הפודה שלמים שהוממו חייב בחומש, כדמוכח ממנחות פב], לכך נקט לשון 'מעילה' המתפרשת בשתי משמעויות, מעילה ממש וחומש (עפ"י רמב"ן, ע"ש. ולרבנו תם [גירסה ו] פירוש אחר בברייתא — ע' בחדושי הרשב"א הריטב"א ותורא"ש. וע"ע במאירי; קהלות יעקב מג; אבי עזרי מעילה א, ה).

## דף נה

'מסתברא לסוף הקדש הו"ל לדמויי שכן נתפס מנתפס' — פירש הריטב"א: כל 'סוף הקדש' הוא עצמו קדוש וראוי לעמוד בקדושתו. וכן 'אמצע הקדש' על הרוב — כי אין מחללים תחילת הקדש מסתמא אלא בהקדש שני שראוי להיות קדוש. משא"כ דבר הנקרא 'תחלת הקדש' כגון בית ושדה וכד', הם דברים שאינם קדושים לעולם [שאם כן, הרי 'סוף הקדש' הם נקראים] וסופם להתחלל.

**'האונאה ארבעה כסף והטענה שתי כסף' — 'כסף' היינו 'מעה', שהיא המטבע הפחותה ביותר ממתכת הכסף (הרא"ש).**

כתב לחלוק על דברי רש"י (כאן ובריש קדושין ובכתובות ק'): שהאיסורין עשויים מכסף, והוכיח מהתוספתא שהם של נחושת. ויש מי שיישב פרש"י, ששני סוגי איסורים היו (עפ"י אמת ליעקב ריש פרקין).

עוד יתכן לומר עפ"י מה שכתב הרמב"ם (חובל ומוזיק ד, י; טוען ונטען ג, ב) שהיו מערבים נחושת במטבעות הכסף, אפשר שכוונת התוספתא לתערובת נחושת (וע' בשטמ"ק רפ"ה בשם ריצב"ש). ולפי"ז מיושבת הערת הרא"ש, מדוע כינו את המעה כ'כסף' סתם — כי המעה היתה כולה מכסף ללא תערובת, כמוש"כ הרמב"ם — טוען ונטען שם. עוד אפשר שלכך כינוה בסתם, כי היא מטבע-כסף השימושית ביותר. וע' במש"כ לעיל נב.

**'זליתני נמי האונאה פרוטה' — ואין לומר שהיא בכלל 'גזל' דקתני — שהרי פחות משותה הוא מחילה הגם שיש בו ערך פרוטה, הרי שדין אונאה שונה מדין גזל (מהר"ם שיף).**

[ע' להלן סא. שלולא שנאמר 'לאו' באונאה, אין ללמוד מגזל, שדרך מקח וממכר בכך ופעמים אדם משלם יותר משוויו (רש"י). וכן אמרו (נט.) 'שלושה אין הפרגוד ננעל בפניהם: אונאה גזל וע"ז' — חשבם בתרתין].

ואולם לדברי לוי שגם האונאה בפרוטה, אין צריך לומר שחולק על משנתנו, אלא סובר שהתנא הכליל אונאה ב'גזל', וכמו שאמרו בסמוך לענין 'שיבת הדיינין' (עפ"י הרא"ש. ופסק כלוי. ואולם יש פוסקים דלא כלוי כי לדעתם סתם מתניתין דלא כוותיה. ער"ן).

**'אין אונאה לפרוטות' — לדעת רש"י, המחלוקת היא על פחות מכאיסר. ולדעת הרא"ש, המחלוקת על פחות ממעה (שלפי שיטתו המעה היא הפחותה שבמטבעות של כסף).**

ודעת הרמב"ם נראית (מכירה יב, ד עפ"י המגיד-משנה. וע' גם ר"ן ומאירי), שכל שהוא יותר מפרוטה יש בו אונאה לדברי הכל, והמחלוקת היא על פרוטה בלבד (וע' נמו"י, רש"ש, אמת ליעקב).

בבאור מקור הדין וטעמו — ע' בספר אילת השחר שצדד שאינו סברת מחילה בעלמא אלא דינא הוא שנלמד ממשמעות 'מקח' או מלימוד אחר. ובספר אבי עזרי (רביעאה. איס"ב ב, ז-ח) נראה שנקט כדבר פשוט שזוהו בכלל השיעורים שנאמרו הלכה למשה מסיני.

ואולם במנחת חינוך (שלו, ב) נקט דקים להו לחז"ל שבמקח וממכר פרוטה היא בכלל מחילה, ולכן אינו לוקה כשהונה בפרוטה, הגם שאינו ניתן לתשלומין. [ואולם נראה שגם לפי הצד הראשון לא ילקה, כי י"ל שאונאה בפרוטה נתמעטה גם מהלאו, ואיסור גזל נראה שאין בוה, כי הגדרת גזלה הוא עיכוב ממון חברו שלא כדין, וכיון שנתמעט מהחזרה הרי אין כאן ממון חברו]. וע"ע בספר 'הגה האריה' לג"ר אריה פומרנצ'יק, להלן נז.

**'המוצא אבידה שוה פרוטה חייב להכריז ואע"ג דזל. ולוי מאי טעמא לא תני אבידה בפרוטה? תנא ליה גזל...'** — יש מי שכתב שלוי סובר שאם הוזלה האבידה ופחתה משהו פרוטה — פטור מהשבתה, כדין גזל שהוזל (ע' שיטה מקובצת בשם ריצב"ש. ובטעם הדבר — ע' פרי יצחק ח"ב סה, ד; אילת השחר).

**'נתני מעשר בפרוטה? כמאן דאמר אין בחומשו...'** — כמה מהאחרונים כתבו שמה שאי אפשר לפדות על פחות מפרוטה — זהו רק כשפודה על מטבע, שפחות משיעור פרוטה אינו בכלל 'מטבע'

והריהו כאסימון, אבל על פרי מועיל פדיון הגם שאינו שוה פרוטה (זית רענן; ישועות מלכו, ועוד). ובספר מנחת שלמה (סו, ד) הקשה כמה קושיות על כך, ובין השאר העיר מכאן, שלפי אותה שיטה מה מקשה הגמרא הלא יש לומר שהשמיט התנא מעשר, לפי שאתה מוצא לו פדיון על פחות משהו פרוטה — כשמחללו על פירות.

נראה ליישב, הלא גם גבי 'שיבת הדיינים', לדעת כמה ראשונים יושבים לדון על תביעות דברים שבעין כגון כלים אף פחות משהו פרוטה (ע' בראשונים שבועות לט; ריטב"א כאן; ש"ך חו"מ ו), ואפ"ה פרכין 'ולתני ישיבת הדיינים' — על כרחך דסגי במה דמשכחת חד צד שדינו בפרוטה, משום שלא שנינו בלשון שלילה 'אין הודאה פחות מפרוטה...'. אלא 'ההודאה שוה פרוטה'. [גם שנינו האשה מתקדשת בפרוטה, והרשב"א (רפ"ו דשבועות) נסתפק שמא מתקדשת בכלי אף בפחות מש"פ].

**וליתני נמי האונאה פרוטה... מאי טעמא לא קתני ישיבת הדיינין... נתני מעשר בפרוטה...** — יש לומר שהתנא שייר דברים נוספים התלויים בפרוטה. [כגון שְכר הבא מיין נסך, שלא נאסר בפחות משהו פרוטה. וכן רבית לכמה שיטות אין רבית בפחות מש"פ]. ומה ששאלו 'ולתני האונאה בפרוטה' — משום שהמשנה עוסקת באונאה. וכן שאלו על ישיבת הדיינין — רק מפני שלוי חשבה במשנה. וכן שאלו ממעשר — משום ששנה התנא הקדש היה לו להזכיר גם מעשר. ועוד יש לומר שבמקום שיכול לתרץ — מתרץ, וכשאינו יכול יש לומר 'תנא ושייר' (נקודות הכסף — יו"ד קלג, על הט"ז סק"ו).

בשו"ת מהרי"ל דסקין (ח"א כד, בהגה) הוכיח מהשמטת המשנה, שמצות צדקה אינה תלויה בשם 'ממון' ומתקיימת אף בפחות מש"פ. והעיר עליו בספר מגדים חדשים (ריש שבת) מדברי הנקה"כ, ע"ש. ועתוס' בגטין (יב: ד"ה פחות) שהקשו על דברי רש"י שם שאין הקדש חל בפחות מש"פ, הרי יש 'שש פרוטות' ולא חמש. ואין להקשות מדבריהם על נקה"כ, כי יש לומר היות ושנה מעילה בהקדש הו"ל למנות גם זה, וכדרך שכתב הנקה"כ לענין מעשר. [ואולם מסתימת ההתוס' משמע דלא כנקה"כ].

[בהקלות יעקב (גטין יא, ב — עפ"י השיטמ"ק כאן) כתב לתרץ שיטת רש"י, שהתנא דמתניתין לא מנה אלא דברים שיש בהם חידוש מספיק שוה פרוטה ואין צריך יותר [מדכתיב 'כסף' וכד'], אבל להשיענו שצריך שוה פרוטה ולא פחות — אינו צריך לומר.

ועוד י"ל, לפי מה שאמרו בגמרא שתנא דידן סובר 'אין בחומשו שוה פרוטה', ולדעת סתם מתני' בערכין (כו). הוא הדין בהקדש, אין פודים אותו כשאינו בחומשו שוה פרוטה, ולפי מה שצדד בספר אור שמח (ערכין ו, יט) שלא חל הקדש על דבר שאין בחומשו שוה פרוטה, לפי שאינו ראוי לפדיון הבעלים [ובשפ"א בערכין כתב שהדעת נוטה שאפילו אדם אחר אינו פודה הקדש שאין בחומשו שוה פרוטה. ולפי"ז מסתבר טפי שאין חל ההקדש, שהרי אינו ראוי לפדיון כלל] — הלכך השיעור לחלות הקדש לתנא דמתניתין ארבע פרוטות ולא פרוטה].

וע"ע בחדושי רעק"א (פסחים כא) שצידד שכל איסורי הנאה שיעורם בפרוטה. ולא העיר ממשנתנו. ולכאורה יש לומר שלא עוסק התנא אלא בדיני משפט, שבית דין מחייבים את האדם, ולא בדינים שבין אדם למקום שאין שם חיוב או פסק משפטי, כגון חיוב ממון לחברו, קדושין ומעילה. ולכך לא שנה איסורי הנאה ולא איסור רבית, ומתורצות בזה קושיות הנקודות-הכסף. ולפי"ז אין הוכחה מכאן לדין צדקה פחות משהו פרוטה. ולא תנן קנין כסף בשוה פרוטה — לפי שדין אחד לו ולקידושי אשה, ד'קחה קיחה' גמרינן.

**(ע"ב) 'אלא אי אתמר הכי אתמר: אמר רב קטינא, אם הוזקקו בית דין לשוה פרוטה גומרינן אפילו לפחות משהו פרוטה...' — רש"י מפרש שהנתבע חזר ותבע את תובעו פחות משהו פרוטה**

קודם שעמדו ב"ד משם. ויש מפרשים על פי משמעות הלשון, שאם הוזקקו ב"ד לתביעה של פרוטה, אעפ"י שנמצא בסוף שהתביעה אין בה פרוטה, גומרים דינו (ריטב"א ומאירי. וע' גם בלשון הרמב"ם סנהדרין כ,יא ובכס"מ. ואפשר ששני האופנים נכללים בדין זה — עסמ"ע חו"מ ו סק"ב. וע"ע קהלות יעקב שבועות כט).

— הרא"ש נקט שלוי חולק על רב קטינא, ולדעתו אף גמר תביעה אין עושים על פחות משהו—פרוטה. ואילו המהרש"א באר בדעת התוס' (ותלוי הדבר בגרסאות השונות בתוס') שלפי המסקנא אין בדבר מחלוקת. (ולדבריו צריך לומר דמתניתיה דלוי אתא לאשמעינן לאפוקי מסברת ה'הוה אמינא' בדברי רב קטינא. ע' מהר"ם).

'קשיא ליה לר' אלעזר: תרומת מעשר של דמאי — וכי עשו חכמים חיזוק לדבריהם כשל תורה? אמר ר"נ אמר שמואל: הא מני ר' מאיר היא דאמר עשו חכמים... דתניא המביא גט... — בספר אור שמח (תרומות י,ו) פרש השוואת הגמרא נידון חומש באכילת תרומת מעשר של דמאי, לאמירת 'בפני נכתב' בגט, בדרך זו —

אמנם מציינו בכמה מקומות שמצאו חכמים להחמיר בדבריהם יותר משל תורה, לעשות חיזוק לדבריהם, וישנם מקומות שלא רצו לעשות כן. אולם בתרומת מעשר של דמאי ישנו דבר חריג; על ידי השוואת דבריהם לדין תורה, נוצרת חומרה על דין תורה, מה שלא נתכוונו, שהרי דמי הדמאי עולים על תרומת מעשר—ודאי, כי מאכילים את העניים דמאי. הרי שבתוספת חומש בדמאי נותן יותר מאשר היה נותן במעשר ודאי. ובשלמא דמי הקרן — לא קשה, שאין זו חומרא, כי מה שאכל משלם, שהרי אותו הסכום הפסיד את השבט, אבל בכך שקונסים אותו בתשלום חומש, נמצא שמשלם יותר מבתרומה דאורייתא — וזו היתה קושיית ר' אלעזר — האם גם בכגון דא עשו חיזוק לדבריהם?

ותרץ שאכן כך היא שיטת ר' מאיר שאמר הולד ממזר, וחמור עוד יותר מממזר של תורה, שהרי ממזר זה אסור בממזרות ובשפחה, וגם לא יוכל להיטהר על ידי שפחה.

בדרך פשוטה נראה לבאר שהמשותף בשני הדינים, שחומרת חכמים נובעת מפני החשש למיעוט; מיעוט עמי הארץ שאינם מעשרים ומיעוט שאינם בקיאים לשמה כדאמרינן ריש גטין או מיעוט זיפנים. והנידון בגמרא שעשאוהו חכמים כדין ודאי דאורייתא, אעפ"י שיסודו אינו אלא מחשש לספק קלוש (וע"ע במפרשים).

'המביא גט ממדינת הים, נתנו לה ולא אמר לה בפני נכתב ובפני נחתם...' — סיכום השיטות בענין — ע' בגיטין ה.

ז'בורר את היפה שבהן ומחללן (כצ"ל) עליה'

## דף נו

'אף על פי שמיקל רבי מאיר בפדיונו, מחמיר הוא באכילתו, דתניא: לא התירו למכור דמאי אלא לסיטון בלבד...' — אין להקשות, לדעת האומרים שהמכשיל את חבירו באיסור דרבנן עובר בלאו ד'לפני עיור' מן התורה, שהרי נתן לפניו מכשול [ולא גרע ממשיא עצה שאינה הוגנת לחברו]